

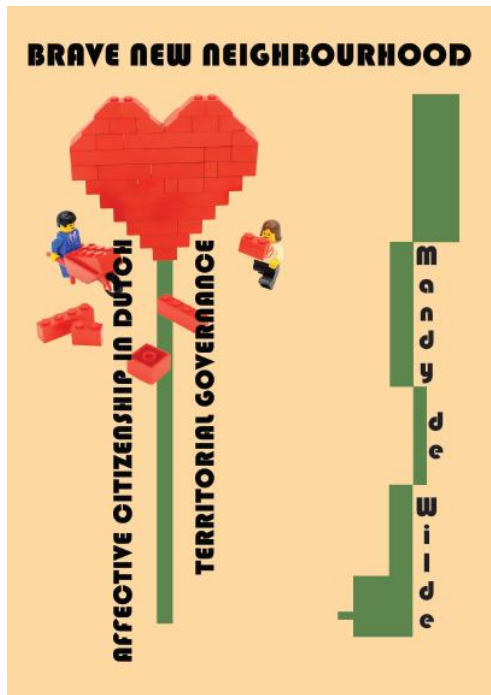

Brave New Neighbourhood. Affective citizenship in Dutch Territorial Governance
M. de Wilde

SAMENVATTING

HEERLIJKE NIEUWE WIJK

AFFECTIEF BURGERSCHAP IN DE NEDERLANDSE WIJKAANPAK

Gemeenschap en burgerschap in de Nederlandse wijkaanpak

Deze dissertatie behandelt de rol van communitaristisch burgerschap in de huidige Nederlandse wijkaanpak in het algemeen en binnen één wijk, genaamd Sloterveer, in het bijzonder. De laatste twee decennia is onder invloed van de communitaristische kritiek op het gebrek aan solidariteit, publiek engagement en thuis voelen van burgers, een breed publiek debat geïnstigeerd over het interveniëren in, en het besturen van achterstandswijken in West-Europa. In reactie hierop hebben overheden in toenemende mate gepoogd lokale gemeenschappen te betrekken bij het bestuurlijk proces om zo de sociale cohesie van deze wijken te verhogen. Het uitgangspunt hierbij is dat een sterkere gemeenschap en gemeenschapsgevoel zullen leiden tot, bijvoorbeeld, afname van criminaliteit en verhoging van de leefbaarheid en bovendien het lokaal bestuur effectiever zal maken.

In Nederland moet de sterke nadruk op gemeenschappelijkheid in de beleidsinterventies die zijn ontwikkeld door lokale en nationale overheden voor

achterstandswijken, begrepen worden binnen de context van de nationale 40-wijkenaanpak. Dit is een beleidsinterventie-programma, geïnitieerd en gecoördineerd door de nationale overheid vanaf 2007, dat tot doel had wijken zoals Slotermeer van ‘probleemwijken’ naar ‘krachtwijken’ te transformeren. Deze 40-wijkenaanpak vond zijn oorsprong in een publiek debat waarin de kwalificatie ‘achterstand’ niet alleen geassocieerd werd met de fysieke staat van de huizen, straten en pleinen van deze wijken of de sociaaleconomische positie van de bewoners, maar ook met hun affectieve staat. Deze wijken werden gezien als een ‘etterende wond’ of een ‘verloren wereld’ waar bewoners zich ontworteld en in de steek gelaten voelden en zich daardoor niet meer vertrouwd en thuis voelden in hun wijk.

De kern van de 40-wijkenaanpak werd bepaald door een gevoel van urgentie omtrent de preciaire situatie van deze wijken. Deze precariteit werd niet alleen sociaaleconomisch of fysiek opgevat maar ook als een wond in het emotionele weefsel van achterstandswijken zoals Slotermeer, waarbij de etterende wond geheeld moest worden door culturele en emotionele verschillen tussen bewoners te overbruggen. Deze overbrugging moest plaats vinden door middel van verzachtende en verzorgende beleidsinterventies, waarin bewoners in hun rol als communitaristische burgers een cruciale rol kregen toebedeeld. Dit uitgangspunt impliceert een verandering van de manier waarop burgers en burgerschap worden gezien door overheden en beleidsmakers binnen het communitaristisch burgerschapsideaal: burgers worden niet langer gezien als rationele, individuele en berekenende subjecten maar meer als affectieve subjecten op zoek naar hechting aan iets gemeenschappelijks en met een (in potentie sterk) thuisgevoel.

In deze dissertatie analyseer ik de achtergrond van deze verandering en de implicaties die deze verandering heeft voor de relatie tussen burgers en overheden. Ik heb het analytische concept “affectief burgerschap” geïntroduceerd om te laten zien hoe burgers zo’n belangrijke rol zijn gaan spelen in de Nederlandse territoriale beleidsaanpak in het algemeen, en Slotermeer in het bijzonder. Ik begrijp affectief burgerschap als een technologie van sociale cohesie: een affectief register van strategieën, technieken en procedures die lokale bestuurders en beleidsprofessionals gebruiken om in bewoners bepaalde gevoelens op te roepen en ze vervolgens te stimuleren om naar die gevoelens te handelen ten behoeve van de totstandkoming van een wijkgemeenschap. Door de totstandkoming van burgerschapspraktijken etnografisch te analyseren heb ik tot doel de normen te begrijpen die aan de basis liggen van het huidige dominante burgerschapsideaal in de Nederlandse territoriale beleidsaanpak, en zo de effecten te begrijpen op de levens van hen die in achterstandswijken wonen. De hoofdvraag van deze dissertatie is dan ook:

Hoe worden burgers en hun burgerschap gevormd via beleidsinterventies die een beroep doen op hun emoties?

Door het beantwoorden van deze vraag laat ik zien hoe deze verandering een effect heeft gehad op de manier waarop burgerschap wordt vormgegeven door overheidsactoren in achterstandswijken: deze visie beïnvloedt het type beleidsinterventies dat door nationale en lokale overheden ontworpen wordt, de professionele praktijken van beleidsprofessionals die deze beleidsinterventies implementeren, en de mogelijkheden en manieren waarop bewoners actief kunnen worden in de wijk. Daarnaast beïnvloedt deze visie wie zich gehoord, erkend en erbij voelt horen en wie niet, en daarmee de empowerment van sommigen, de uitsluiting van anderen en het thuisgevoel van eenieder die onder invloed staat van deze beleidsaanpak.

Wijk Cirkel: een exemplarische casus van affectief burgerschap

In mijn analyse van een sociaal participatieprogramma genaamd *Wijk Cirkel* heb ik laten zien dat een van de manieren waarop zowel nationale als lokale beleidsinterventies Slotermeer proberen te transformeren in een 'krachtwijk', het aanspreken en aanwakkeren van een communitaristisch verlangen bij de bewoners is. Beleidsinterventies zoals Wijk Cirkel laten zien hoe op lokaal niveau een verandering heeft plaatsgevonden in de manier waarop achterstandswijken verbeeld worden. Op een lokaal niveau zijn deze wijken niet langer 'etterende wonden', maar juist een bron van hoop waar de kracht, het enthousiasme en het gevoel van trots van bewoners simpelweg aangesproken moest worden en gefaciliteerd en gestimuleerd voor het naar buiten kon komen. De wijk werd het ideale niveau van integratie, identificatie en engagement. Dit verklaart waarom bewoners niet langer gevraagd werd hun 'problemen' aan te pakken maar nu met hun 'ideeën', 'wensen', 'kansen' en 'dromen' te komen. Dit optimistische beleidsvertoog heeft de norm gezet voor de manier waarop met sociale problemen omgegaan moest worden: niet door ze als problematisch te framen maar juist als 'uitdaging'. Het verleidt bewoners tot identificatie met, en thuis voelen in de wijk, wat ze dan uiteindelijk tot verdere betrokkenheid met, en actief worden in de gemeenschap moet brengen. Ik beschouw Wijk Cirkel als een technologie van bestuur, een technologie die de gemeenschap aanspreekt als een productieve kracht voor participatie door middel van de instrumentalisering van persoonlijke banden, intieme relaties en gevoelens; dit alles met het doel om een lokale, gemeenschappelijke sfeer van thuis voelen te creëren.

Wijk Cirkel is een beleidsinterventie geïnitieerd door de lokale overheid die zou moeten drijven op het ‘zelf organiserend potentieel van de gemeenschap’. Het gaf bewoners de mogelijkheid om in het buurtcentrum wekelijkse koffieochtenden te organiseren voor eenzame ouderen en (post)migrantenvrouwen, om een project te initiëren waarin collectief de vervallen speeltuin werd hersteld, om voor de buurtbewoners publieke festiviteiten en andere informele, kleinschalige activiteiten en projecten in hun straten te organiseren. In de 40-wijkanaanpak werd deze vorm van participatie gezien als cruciaal voor het opschalen van sociale verantwoordelijkheid naar het niveau van de buurt. Om die reden zie ik Wijk Cirkel als een *exemplarische* casus voor een diepgravende en gedetailleerde analyse van dit type participatie in Nederlands stedelijk vernieuwingsbeleid.

Ik heb verschillende vormen van data verzameld en daardoor verschillende vormen van beleid maken geanalyseerd. De kern van mijn argument steunt op een diepgravende analyse van Wijk Cirkel. Gedurende twee jaar, tussen 2009 en 2011, heb ik etnografisch veldwerk gedaan in de praktijken die binnen dit sociale participatieprogramma vallen. Ik was aanwezig bij collectieve bijeenkomsten, vrijwilligersprojecten en activiteiten, vergaderingen van beleidsprofessionals en van professionals en bewoners, ik ging naar festivals en hielp met het organiseren van vrijwilligersactiviteiten. Ik wilde weten wat er gebeurt als het beleidsdoel om de sociale cohesie te vergroten vertaald wordt naar specifieke beleidspraktijken, zoals collectieve bijeenkomsten, een financieringsprocedure of de professionele steun van een professional aan bewoners. Wat gebeurt er dan? Wat ontstaat er uit de interactie tussen beleidsprofessional en participerende bewoners?

Daarnaast heb ik, om te begrijpen hoe een specifieke vorm van burgerschap in deze praktijken tot stand gebracht wordt in relatie tot de voortgaande stedelijke vernieuwing van Slotermeer en haar gedroomde toekomst, interviews gehouden met beleidsmakers, beleidsprofessionals en bewoners. Ook heb ik een analyse gedaan van Europese, nationale en lokale beleidsdocumenten waarop de ontwikkeling en implementatie van zowel de fysieke, economische en sociale regeneratie is gebaseerd alsook van de specifieke beleidscontext waarin Wijk Cirkel kon ontstaan.

Gevoelig makende beleidstechnieken in een geprovoceerd domein van burgerschap

Wijk Cirkel had alle kwaliteiten van een *geprovoceerd* domein van burgerschap: het was bedoeld om tot leven te komen door het engagement van bewoners, maar de parameters werden ontwikkeld door de lokale overheid en door de normen voor participatie die constant werden overgebracht door het enthousiaste, en goedbedoelde maar toch sturende, *gevoelig*

maken door beleidsprofessionals en lokale politici. Op zoek naar familiariteit, intimiteit en oprechte interesse tussen bewoners creëerden ze situaties die een warme, gezellige atmosfeer opriepen en stuurden ze interacties die bepaalde verwachtingen voor de toekomst in zich droegen over hoe te kijken naar, te reflecteren op en actief te worden in het alledaagse leven van Slotermeer. Beleidsprofessionals vroegen aandacht voor bepaalde aspecten van sociale interactie en ze gaven bewoners de mogelijkheden waarmee ze zichzelf en hun medebuurtbewoners konden leren kennen, door bijvoorbeeld sensitieve ervaringen zoals eten, proeven, ruiken en gevoeligheden zoals de warmte van vrouwelijkheid, culturele gevoeligheid, nostalgie voor een boom of standbeeld, of een basaal menselijk verlangen om zich goed te voelen. Hierop werd op een bepaalde manier gereflecteerd door bijvoorbeeld te praten over de kracht van diversiteit, de invloed van kleine daden van vriendelijkheid en de voldoening van vrijwilligerswerk. En, belangrijk, beleidsprofessionals organiseerden vanuit deze reflectie activiteiten en projecten die pasten binnen de contouren van Wijk Cirkel die hielpen om Slotermeer te transformeren van een wijk naar een gemeenschap. Hiermee speelden ze in op het thuisgevoel en de alledaagse sociale relaties van bewoners.

Op basis van mijn empirische bevindingen onderscheid ik drie gevoelig makende beleidstechnieken: zorgen, waarderen en branding. Ten eerste: *zorgen* definieer ik als een beleidstechniek die zich uit in informele en intieme handelingen tussen beleidsprofessionals en bewoners: beleidsprofessionals geven zorgvuldig aandacht aan persoonlijke kwesties en gevoeligheden. Deze techniek is onderdeel van een strategie om expliciet niet een bureaucratische houding tentoon te spreiden omdat dat het vertrouwen en enthousiasme van bewoners zou kunnen schaden. In dit proces experimenteren beleidsprofessionals met verschillende subject-posities die ontstaan uit een combinatie van beleidsstrategieën, professionele tactieken en persoonlijke inzet: ze kwalificeren zichzelf als ‘vriend’, ‘oom’ en als ‘spreekende uit het hart’. Door te schakelen tussen paternalistische en vriendschappelijke posities creëren beleidsprofessionals een situatie waarin een gevoel van gemeenschap ontstaat waarin emoties gedeeld kunnen worden. Beleidsprofessionals die bewoners op deze manier gevoelig proberen te maken door een intieme gepersonaliseerde manier van werken raken zelf, door het delen van ervaringen, het besteden van tijd met bewoners en door intieme gesprekken en persoonlijke ontboezemingen, in een staat dat ze zich bekommeren om bewoners. Er ontstaan vriendschappen uit de situaties en interacties die bedoeld zijn spanningen weg te nemen, pijn te verzachten en enthousiasme op te wekken. Om het anders te stellen, beleidsprofessionals raken gehecht.

Ten tweede: naast zorgen onderscheid ik de beleidstechniek van het *waarderen*. Om bewoners die zich willen engageren met, en willen participeren in Wijk Cirkel te ondersteunen hebben beleidsprofessionals verschillende instrumenten tot hun beschikking om de motivatie van bewoners te versterken en hun initiatieven te ondersteunen. Door bewoners van een budget te voorzien, een prijs te geven of door meer informele vormen van erkenning, classificeren beleidsprofessionals en lokale politici expliciet bepaalde activiteiten en projecten als ‘goed’ (en impliciet andere als minder of slecht). Ze geven goedkeuring aan bepaalde ideeën en activiteiten door persoonlijke of publieke vormen van erkenning zoals een vraag om applaus of een publieke aanbeveling. Verkiezingen van de ‘held van de wijk’ of ‘vrijwilliger van het jaar’ worden georganiseerd en beleidsprofessionals nomineren vrijwilligers voor prijzen en uiten woorden van lof en vragen om applaus. Waarderen is bedoeld om een balans te vinden tussen het zorgen voor bewoners en het controle nemen over de situatie waarin de bewoners zitten.

Ten derde: naast zorgen en waarderen onderscheid ik *branding*, als derde beleidstechniek. Deze beleidstechniek bestaat uit het verzamelen van persoonlijke verhalen en beelden van de goede, communitaristische burger in een poging om de toekomstige, geïdealiseerde verbeelding van Slotermeer zichtbaar en voelbaar te maken. Beleidsprofessionals die werkten met Wijk Cirkel werden opgeroepen door beleidsmakers om het ‘stedelijke vernieuwingsproces te visualiseren’, ‘succes te vieren’ en ‘positieve boodschappen te verkondigen’ om zo ‘bewoners te raken’ en over te halen en te enthousiasmeren om actief te worden in de transformatie van Slotermeer in de toekomstige ‘prachtwijk’ die het aan het worden was. Dit deden ze door verhalen en beelden van bewoners die participeerden in Wijk Cirkel te verzamelen. Deze verhalen en beelden werden gebruikt in wijdverspreide wijkkranten en ander visueel materiaal, slogans en festivals in Slotermeer en waren op die manier een voorbeeld om andere bewoners te inspireren en om zo bepaalde emotionele associaties met Slotermeer op te roepen.

Het analyseren van gevoelig makende beleidstechnieken biedt een beter begrip van hoe beleidsprofessionals gemeenschappen proberen te vormen via verschillende beleidspraktijken die een beroep doen op de verlangens, wensen en emoties van bewoners. Dit gebeurt niet op een directe manier, maar op een gevoelig makende manier. Het laat zien hoe besturen via emoties gebeurt met behulp van bepaalde strategieën, procedures en tactieken die maken dat bewoners op een bepaalde manier gaan kijken, voelen en verlangen en waarin deze gevoelens, percepties en neigingen worden gecultiveerd binnen een geprovoceerd domein van burgerschap.

(Post)migrantenvrouwen, de creatieve klasse en autochtone vrijwilligers

Bewoners brengen ook hun eigen gevoelens, bijzonderheden, lokale kennis en sociale relaties naar voren. Ik heb in deze dissertatie geïllustreerd hoe het besturen door emoties in beleidspraktijken klassendimensies, religieuze overtuigingen, praktische belemmeringen, sociale antagonismen en politieke gevoeligheden oproept en daardoor beïnvloed wordt. Ik heb uitgeweid over de particulariteiten van deze beïnvloeding door te laten zien hoe ze *doorwerken* in kwesties gerelateerd aan *ruimte*, *cultuur* en *inspraak*. Kwesties die diep doordringen in de leefwereld van vrijwilligers en hun relatie met fysieke plekken, andere bewoners en die de imaginaire ruimte van verhalen en herinneringen vormgeven.

(Post)migranten vrouwen brengen hun dagelijkse praktijken, zorgen en emoties, die onderdeel zijn van het huiselijke domein van het huishouden, de intieme sfeer van de familie en vriendschap of het domein van het zusterschap naar het publieke domein van het buurthuis. Ze creëren een sfeer van thuis voelen die het mogelijk maakt om hun sociale relaties met andere vrouwen in de wijk te cultiveren. Aangemoedigd door de affectieve interventies van beleidsprofessionals ontstaat er een positieve verbeelding van het woord ‘multicultureel’ door een *feminisering van de cultuur*. Dit gebeurt door bepaalde aspecten van hun culturele identiteit die traditioneel door vrouwen worden doorgegeven, zoals naaien, koken en zorgen binnen de publieke ruimte van het buurthuis te cultiveren. Daarmee vindt er ook een *domesticatie van de ruimte* plaats. De (post)migrantenvrouwen brengen hun positie van autoriteit en respect in de huiselijke sfeer naar de koffieochtenden, naaicursus of andere creatieve activiteiten voor vrouwen in het buurtcentrum. Op de koffieochtenden worden thema’s als ouderschap, mentale gezondheid en persoonlijke beslommeringen en zorgen onderdeel van het domein waarin de beleidsprofessionals interveniëren, waarmee tegelijkertijd de publieke ruimte onderworpen wordt aan het ritme van het alledaagse en daarmee een opening ontstaat van deze vrouwen richting meer beslissingsmacht. De vorm die de inspraak van deze vrouwen krijgt, is die van grapjes, lachen en roddelen in een veilige, intieme omgeving die hen helpt te reflecteren op zichzelf en op de ander in een vorm van *fluisterende inspraak*. Door op deze manier zich te engageren komen ze, af en toe, te spreken over sociale problemen die spelen in de wijk of in de samenleving. De gevoelig makende beleidstechnieken nodigen de vrouwen uit om hun huiselijke ethiek van de huiselijke, private ruimte – zoals de keuken of de huiskamer – mee te nemen naar de publieke ruimte.

Elders in de wijk wordt de jaarlijkse buurtcamping georganiseerd op een groot open veld. Het tweedaagse programma bestaat uit allerlei culturele activiteiten en creatieve

interventies zoals theater, dans, yoga, een filmvertoning, schilderen en tuinieren in een gemeenschappelijke tuin. Deze buurtcamping maakt het mogelijk voor een groep vrijwilligers uit de creatieve klasse om de *ruimte te festivaliseren* en zo een geïdealiseerd, multicultureel beeld van de wijk te creëren dat afwijkt van het alledaagse leven met al haar complexiteit en ambivalentie. Door een ‘verbeterde’ versie van wat mensen kennen als een achterstandswijk te presenteren, fungeert het festivaliseren van de ruimte als een manier om de minder leuke en meer serieuze kanten van het stedelijke leven, zoals criminaliteit, verloedering en andere elementen die een negatief effect kunnen hebben op bewoners, uit het zicht te houden. Door een *viering van cultuur*, in al haar diversiteit, creëren de creatieve vrijwilligers een nieuwe gemeenschap: een gefestivaliseerde, multiculturele gezelligheid. Dit is voor hen een geïdealiseerde omgeving om in te leven, te werken en zich thuis in te voelen. Door zich hier voor in te zetten kunnen ze hun creatieve talenten, professionele belangen en persoonlijke verlangens uiten in de publieke ruimte. Op deze manier anticiperen ze op, en brengen tot stand, net als de beleidsprofessionals, een toekomst visie van Slotermeer waarin Slotermeer wordt verbeeld als een mooie, leefbare wijk voor mensen van alle (etnische, religieuze, culturele) achtergronden. Op deze manier gaan de creatieve vrijwilligers mee in de zorgende en waarderende beleidstechnieken van beleidsprofessionals die de nadruk leggen op de waarde van diversiteit. Ook *vermijden ze inspraak* door op verschillende manieren problemen niet te laten escaleren, maar ze juist te depolitiseren. Door middel van grappen, gelach en gespreksnormen worden gevoelens van politiek engagement geneutraliseerd. Hierdoor claimen de creatieve vrijwilligers een affectieve band met Slotermeer ten koste van een kritisch-politieke band en worden ze door de lokale overheid ingezet in de stedelijke vernieuwing van Slotermeer als voorbeeld voor andere bewoners.

De vrijwilligers uit de creatieve klasse en de (post)migranten vrouwen die hun versie van gemeenschap vieren op een publiek veld of in het buurthuis – en die de mogelijkheid hebben dit publiekelijk en collectief te doen – transformeren een familiale publieke ruimte naar iets nieuws en onbekends. Deze activiteiten beïnvloeden de publieke identiteit van Slotermeer zoals die ervaren wordt door autochtone vrijwilligers en hiermee ook de specifieke manier waarop zij zich thuis voelden in de wijk. Autochtone vrijwilligers protesteren tegen de domesticering en festivalisering van de ruimte omdat het voor hen een signaal is van de marginalisering van hun manier van leven. Het onfamiliaire en onbekende wordt geïnterpreteerd als degenen die niet thuishoren in de wijk. Het *contesteren van de ruimte* heeft daarmee direct te maken met de culturalisering van burgerschap, waarin zowel aspecten van nationaliteit als lokaliteit, dat wil zeggen het al lang leven in de wijk, een rol spelen. De

autochtone vrijwilligers deconstrueren het beeld van Slotermeer als een multiculturele gemeenschap door het articuleren van iets waarvan zij vinden dat het steeds marginaler of zelfs afwezig is in de wijk: ze articuleren Nederlandsheid. Voor hen is hun Nederlandse identiteit nauw verbonden met hun perceptie van de identiteit van Slotermeer. Door lokaal cultureel erfgoed, populaire cultuur en folkloristische tradities articuleren ze een vorm van Nederlandsheid waar kwesties van nationaliteit en lokaliteit doorheen geweven worden.

Daarnaast zijn de autochtone vrijwilligers actief in een vurige poging om er voor te zorgen dat hun emotionele zorgen en affectieve banden niet uit het publieke domein worden geduwd. Slotermeer is onfamiliair voor ze geworden. De publieke ruimte van de gemeenschap is de laatste mogelijkheid om hun macht, zeggingskracht en de mogelijkheid om een gevoel van thuis te behouden te verdedigen. Voor hen is de gemeenschap niet alleen een sociaal of cultureel domein maar ook een publiek domein dat verweven is met bestuurlijke en democratische structuren. Ze willen gehoord worden door politici en de mogelijkheid hebben om hun *stem te verheffen* omtrent kwesties die in de wijk spelen. Wat in het nieuwe ideaal van affectief burgerschap tot de publieke sfeer behoort – een manier van publiekelijkheid gebaseerd op positieve emoties – sluit hun manier van engagement en participatie uit omdat deze in zowel positieve maar ook negatieve emoties geworteld is.

Mijn dissertatie laat zien is dat gevoelig makende beleidstechnieken niet simpelweg leiden tot bepaalde, top-down te specificeren communitaristische subject-posities. We zien dat in dit door het beleid geprovoceerde domein van burgerschap verschillende subject-posities ontstaan uit meerdere en soms tegengestelde vertogen en praktijken waar conventionele betekenissen van wat publieke en private ruimte, cultuur en inspraak zijn, geherdefinieerd worden in de praktijken van Wijk Cirkel. Het laat zien hoe bewoners zowel meegaan in, als zich onttrekken aan de provocaties van beleidsprofessionals die hen proberen te helpen hun thuisgevoelens om te zetten in actief burgerschap in de gemeenschap.

De transfiguratieve politiek van affectief burgerschap

In deze dissertatie heb ik beargumenteerd dat sociale participatieprogramma's zoals Wijk Cirkel functioneren als instrument voor 'depolitiserende strategieën': de wijkgemeenschap is het object geworden van bestuurlijke macht en het is deze gemeenschap waarvan het succes en de politieke aspiraties en beleidsinterventies van de Nederlandse territoriale beleidsaanpak afhangen. Dit zijn vaak ingrijpende maatregelen – sloop, herstructurering en paternalistische programma's – maar binnen het geprovoceerde domein van burgerschap, wordt de politieke dimensie vaak genegeerd of actief buiten dit domein gehouden. Hier wordt de alledaagse

realiteit van bewoners gekanaliseerd naar een vorm van participatie die vooral ‘gezellig’ en ‘leuk’ moet zijn. Bij collectieve bijeenkomsten, in flyers of ander communicatiemateriaal, wordt door lokale politici of beleidsprofessionals nauwelijks melding gemaakt van kwesties zoals sociale armoede of fysieke verpaupering. Er lijkt actief gezocht te worden naar manieren om ze te vermijden en op die momenten dat kritische vragen van bewoners moeten worden beantwoord, worden problemen ingekaderd als mogelijkheden: een braakliggend stuk land kan een gemeenschappelijke tuin worden en een hek dat gebouwen die gesloopt gaan worden afsluit, kan een creatief kunstproject worden voor kinderen, en zo een mogelijkheid om samen te komen, te delen en te leren. Hierdoor zijn lokale politici en beleidsprofessionals grote delen van hun tijd, energie en emotionele arbeid kwijt aan het interveniëren in sociale relaties, culturele tradities en persoonlijke zorgen van bewoners. Ze proberen constant bewoners in een staat van opgewekte participatie te houden of te krijgen. Hierbij spreken ze bewoners stevast aan als apolitieke actoren: ze nodigden ze uit om een warm gevoel van sociabiliteit te coproduceren door middel van nabuurschap, persoonlijke interesse of praktische kennis en prijzen dit aan als een nieuwe vorm van democratisch engagement. Maar met de introductie van het Wijk Cirkel sociale participatieprogramma berooft de beleidsinterventie Slotermeer van zowel haar bottom-up potentieel als haar politieke potentieel tot zelforganisatie.

Hoewel sociale cohesie door nationale en lokale overheden wordt gezien als een daadwerkelijk bestaand weefsel in wijken, laat mijn analyse van Wijk Cirkel zien dat het beter begrepen kan worden als iets dat tot stand wordt gebracht in een vertoog van nabuurschap, nabijheid, intimiteit en familiariteit. Dat vertoog komt tot uiting in het uitlokken van een lokaal thuisgevoel door verschillende beleidspraktijken. Dit thuisgevoel wordt tot stand gebracht in een emotionele identificatie die ontstaat in terugkomende praktijken waarin bewoners streven naar collectieve identiteiten rond ruimtelijke, culturele en democratische kwesties.

Sociale participatieprogramma's zoals Wijk Cirkel zouden moeten worden begrepen als opererend vanuit de collectivisering van het individu als een affectief subject. De belangrijkste boodschap die uitgedragen wordt in affectief burgerschap is dat de etnische, culturele en lifestyle diversiteit van Slotermeer een aanwinst is voor bewoners en dat het belangrijk is om samen te komen in straatfeesten, wijkfestivals, koffieochtenden en handvaardigheidswerkshops of andere vrije tijd- of empowerment activiteiten in het buurthuis. Bewoners wordt gevraagd om zich onder te dompelen in het warme, gezellige gemeenschapsgevoel en zorg te dragen voor hun medebuurtbewoners en hun omgeving, en zo

dit gevoel te transformeren in het actief nemen van verantwoordelijkheid. Anders geformuleerd: het doel is bewoners te bewegen naar een vorm van ‘diepgaande gezelligheid’, en een collectief gevoel van voldoening. Deze ‘cosy spin on “good neighbourliness”’ (Fortier, 2010: 19), transformeert het publieke domein omdat het nieuwe vormen van empowerment, erkenning en inclusie creëert, maar ook leidt tot (nieuwe) lijnen van demarcatie en gevoelens van uitsluiting.

Beleidsprofessionals die dit beleidsprogramma uitvoeren, proberen een subject-positie te produceren die past binnen de gedepolitiseerde, communitaristische ethiek: affectief, relationeel en gehoorzaam. Door middel van hun gevoelmakende beleidstechnieken simuleren ze de gemeenschap die ze proberen tot stand te brengen of te provoceren. Hiermee wordt een poging gedaan om de politieke subjectiviteit van bewoners te transformeren wanneer ze een subject-positie innemen vanuit de geprovoceerde emoties. Maar, zoals Nicholas Rose (1999: 191) laat zien, er zijn “tensions between the moral high ground of communitarian thought and the mundane practices of policy formation” en we zien dat wat daadwerkelijk tot stand komt in beleidspraktijken een set van burger-subject posities is, die verschillende vormen en hoeveelheden van bestuurlijke erkenning krijgt en andere die negatief gewaardeerd worden en genegeerd omdat ze gezien worden als expliciete vormen van een anti-multiculturalistisch gevoel en politiek aanspraak maken. Door beloning, waardering en lof aan (post)migrantenvrouwen te bieden voor het feminiseren van de cultuur of aan de creatieve klasse voor het vieren van cultuur bij een jaarlijks festival worden deze niet alleen gewaardeerd, maar ook gelegitimeerd. En dit geldt ook voor de bijbehorende gevoelens en gedragingen die als ‘goed’ worden betiteld, omdat ze tot doel hebben door het koesteren van cultuur een gemeenschap te creëren, in lijn met de bedoeling van Wijk Cirkel.

Hiermee raakt de bestuurlijke strategie van affectief burgerschap “organized around an economy of feelings: the design, circulation and distribution of legitimate feelings for and within the community delineate the codes of conduct of the good affective citizen and establishes a differential value in the currency of feelings” (Fortier 2010: 27). Een focus op het besturen via de grillige natuur van de emoties leert ons hoe een bestuurlijke technologie van het thuis voelen leidt tot een vorm van affectief burgerschap dat zichzelf presenteert in Sloterveer als een inclusief, gedepolitiseerd domein voor (post)migrantenvrouwen en de creatieve klasse, maar als een exclusief, gepolitiseerd domein voor autochtone vrijwilligers. Dit illustreert de urgentie van het zoeken naar andere manieren om verantwoordelijkheden te delegeren naar het wijkniveau.

Dit brengt me terug naar de paradox in de kern van de Nederlandse territoriale beleidsaanpak: gemeenschappen worden gezien als het morele weefsel van Nederlandse steden, maar tegelijkertijd zijn mensen zoekend en verlangend naar een gemeenschap, wat impliceert dat gemeenschappen gemist worden en dat mensen de overheid nodig hebben om deze te vinden, of beter gezegd, te creëren. De analyse van Wijk Cirkel laat zien dat een gerelateerde paradox van toepassing is: “prefiguratieve politiek” (Boggs, 1977) – de strategieën en tactieken gebruikt door sociale bewegingen – is in Slotermeer onderdeel geworden van een top-down, gedepolitiseerde stedelijke vernieuwingsstrategie die claimt een stem te geven aan bottom-up, communitaristische waarden. Sociale relaties, culturele waarden en emoties worden gebruikt, ingezet en gekneed met een bestuurlijk doel.

Deze prefiguratieve politiek heeft allerlei effecten die niet altijd door beleidsprofessionals worden voorzien of verwacht. Door een analyse van het werk van beleidsprofessionals vanuit een “beleid-als-vertaling” perspectief opent zich “the creative and interpretive dimensions of translation to be able to be called into play in the service of making visible and contestable alternative policy creations and with them the possibility of *transfigurative* social practices” (Clarke et al. 2015). In deze dissertatie heb ik een inzicht gegeven in deze mogelijkheden: ik heb laten zien hoe bewoners via kwesties in de domeinen ruimte, cultuur en inspraak onderhandelen met de gevoelig makende beleidstechnieken van beleidsprofessionals. Dit biedt mogelijkheden voor het re-articuleren van bestaande, vanzelfsprekende elementen in nieuwe configuraties door meegaandheid, ontwijking en contestatie van bewoners die helpen om de technologie van sociale cohesie naar de praktijk te vertalen.

De mogelijke spanningen, ambivalenties en tegenstellingen die ontstaan in de praktijken van Wijk Cirkel moeten daarom gezien worden als onderdeel van een *productieve* en *creatieve* kracht van participatie en als een productieve kracht in de formatie van nieuwe vormen van burgerschap. Beleidsmakers en beleidsprofessionals zouden moeten zorgen dat wijken zoals Slotermeer verschillende en *provocatieve domeinen van burgerschap* in zich houden, die bewoners de kans geven te participeren en een gemeenschap te vormen en daarvoor evenveel erkenning te krijgen: kleine activiteiten in het buurthuis, grote wijkprojecten, gezellige avonden, participatiebijeenkomsten waar bewoners hun zorgen kunnen uiten en kunnen denken en praten met politici, maar ook kunnen protesteren en in verzet komen. Deze provocatieve domeinen van burgerschap hebben namelijk de potentie om zogenaamde achterstandswijken zoals Slotermeer te transformeren in nog veel meer dan een heerlijk nieuwe wijk.